

LUKÁCSY SÁNDOR: A HAZUDNI BÜSZKE ÍRÓ

Válogatott tanulmányok. Budapest, Balassi Kiadó, 1995. 366 l.

„Ha szigorúak vagyunk – s legyünk azok! ...” – így kezdte, feltételes mellékmondattal és az igényesség rögtön rácsapó felszólításával 1974-ben *A reformkori irodalom távlatai* című tanulmányát Lukácsy Sándor, világirodalmi értékrenddel rostálva az 1800 és 1860 közötti évek magyar literatúrai termését. Ha fordulatát most idekölcsonö-zük, akkor (megváltoztatva persze a megváltoztatandókat) szembe kell néznünk az irodalomtörténeti tanulmánykötetek létjogosultságának gondjával. Magyarán: mikor érdemes az irodalom historikusának vagy elméleti tudósának kötetben is kiadni írásait? Úgy véljük, a válasz meglehetősen kézenfekvő, bár kétségtelenül szigorú. Akkor, ha együtt olvasva őket, többet kapunk, mint amikor először találkoztunk velük folyóiratban.

Miért mondottuk mindezt el éppen Lukácsy Sándor válogatott tanulmányai kapcsán? Azért, mert ezúttal valóban azt kapjuk, amit az alcím ígér, a szó eredeti értelmében: ötven év kutatómunka, harmincöt esztendei tanulmányírás legjavát egy klasszikusan koherens, bravúrosan megszerkesztett és kitűnően megírt kötetben.

Ha életművének e hányadán most a szerző végigtekint, elégedett lehet. Első fokon azért, mert a sajtóhibák kijavításán és némely átfedés kiiktatásán túlmenően jottányit sem kellett változtatnia tíz-húsz-harminc éves szövegein. Összeolvastuk: nem is változtatott. Ennél fontosabb ok lehet elégedettségére, hogy alkalmazott módszerei és segítségükkel kiküzdött eredményei azóta a reformkorral foglalkozó irodalomtörténet-írás bevett metódusai és szelvényben

hirdetett axiómái lettek, legyen szó akár a kis, egyéni nyelvújítások kérdéséről (*Szabadság, egyenlőség, atyafiság; Teleki László, a buzgó esdeklő*), akár a nagy történelmi pillanatba került kisember egyszeri lehetőségéről (*A Marseillaise és a magyarok*). Az meg az irodalomtörténet romantikájának adott nagy módszertani tanulság a legendáknál és kultuszoknál mindig érdekesebb valóságról, ahogyan – nyolc sorban! – torokszorítóan idézi meg a forradalom himnuszának első találkozását hazánkfiaival: a jemappes-i csata idegen földön, idegen érdekéért elhulló magyar gránátosaival, miközben nemsokára elkészül első magyar fordítása.

Lukácsy egyébként is mestere az ilyen sűrített pillanatfelvételeknek, amelyeknek problémaérzékeltető szerepe igen nagy lehet: hogyan szolgál Bessenyei György és Berzsenyi Dániel zenei ízlése vízvázalasztóul (*Haydn vagy Bihari?*)? Van-e szépirodalmi hozzádeka a statisztikai országleírásnak (*Magda Pál, a honismeret úttörője*)? Hányféleképpen idézhető a reformkorban – világlátástól függően – Menenius Agrippa híres hasonlatsora az emberi test együttműködő szerveiről (*Ki a magyar?*)? Ehhez az elemzésmóddhoz három dolog szükségeltetik: széleskörű olvasottság, a lényeglátás kifejlett képessége és írni tudás. Hozzátehetjük még: Lukácsy ráadásul inyenc olvasó, aki a legnagyobb mesterek – a Gvadányi nyelvi megoldásait ízeletgető Petőfi és Arany (*Gvadányi*) – mintájára benünket is segít rácsodálkozni egy-egy meglepő, szürke közegéből kiragyogó fordulatra, váratlan megoldásra, az írói mesterség problémáira. Szakmabeli ol-

vasóját ezzel a módszerrel állandó együttgondolkodásra, analóg esetek felidézésére készíti: Vajda Péter nemzetkarakterisztikájának a fényes külsőségeket tagadó mondatai (1832) egyenesági leszámazottai a korona mellett őrt álló, banderista Kazinczy Ferenc gondolatainak 1790-ből, aki a díszruha aransujtásai helyett a nemzeti jövő szempontjából célravezetőbbnek tartotta volna az erszényben meglapuló, tőkepenzül szolgálható aranyakat; a fiatal Eördegh István sikerületlen *Cor-day Charlotte* című drámája (1841) sajnálatja velünk, hogy elveszett Boér Sándor legalább húsz évvel korábbi, hasonló című és műfajú munkája; a Marseillaise keletkezéstörténete vissza-cseng majd Jókai 1868-as leírásában a Kossuth-nóta születéséről stb. stb.

Nagy tévedés volna azonban azt hinni, hogy Lukácsy Sándor csak aprómunkával, cizellált kisportrék és eseményrajzok sorozatával foglalkozik kötetében. Nunc venio ad fortissimum: a szerző tanulmányai sorában megírta a XIX. század első hat évtizedének eszmetörténeti alapoású irodalomtörténetét. Miközben műhelyek sora dolgozott az egyenesvonalú, ideológiai fejlődésvonalak mellett gond nélkül felvázolható, mindennek a megmagyarázására képes literatúra idealizált képén, Lukácsy határozott kézzel vonta meg a reformkori magyar irodalom bevezetőben említett, európai szintű műveinek vonulatát Kölcsey *Vanitatum vanitas* című versétől (1823) Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjén* (1831) és néhány későbbi versén, Eötvös József *A karthausi c. regényén* (1839), Petőfi *Felhők-ciklusán* (1845/46) és történetfilozófiai költeményeinek legjaván át Madáchig, *Az ember tragédiájáig* (1859/60). Kivétel nélkül „problémás” művek, a korszak nagy kérdező-kétkedő alkotásai – csak olyan írók írhatták meg őket, akik életreszólóan vállalták (és nemcsak vagy nem is elsősorban

jelszavakban) a küzdés-eszmét, amelyben az emberélet talán legfontosabb kritériumát találták meg. Lukácsy azonban nem elégedett meg egy fővonal elegáns megvonásával, kinyilatkoztatások megtételével, hanem fáradhatatlan munkával, említett és méltatott olvasottsága, problémaérzékenysége révén kiformalta, egybegyűjtötte filológiai bázisát is. Egyetlen példát erre! Lukácsy Kölcsey ritkán emlegetett emlékezzéjében, a *Mohácsban* találta meg a *Csongor és Tünde* három vándorának, a Kalmárnak, a Fejedelemnek és a Tudós-nak mint a társadalmi tevékenységek és az emberi lehetőségek általánosítható típusainak eszmecsíráját, de felvilant már ugyanitt az a kulcsszó, a *hitel* is, amely a társadalomról gondolkodás hívószava lesz (103–104.). *Andalgás – küzdés – kudarc c. tanulmányát a szerző* a nem éppen tekintélytiszteltetéről ismert Petőfi tisztelgésével zárja Kölcsey sírjánál (109.).

A helyesen és határozottan, eszmetörténeti alapon megvonott fővonal segít néhány részprobléma megoldásában is. Ilyen az evolucioner zseni jelentőségének felismerése és hangsúlyozása az új, polgári értékrend érdekében, a nemesi virtus-felfogás maradványai ellenében Vajda Péternél és Bajza Józsefnél (55. és 172., 182.). Vagy említhetjük Tánicsics Mihály négy nyelvészeti tárgyú könyvének pompás elemzését (*Boldog volt-e Tánicsics? 235–237.*), amely minden hosszas fejtegetésnél szemléletesebben igazolja, hogyan vált a magyar nyelv ügye célból immár eszközzé, egységformáló nemzetkarakterisztikumból megosztó társadalom-minimummá az 1840-es években.

Adósak vagyunk annak bizonyításával, mi a különbség a többször emlegetett eszmetörténeti megközelítés és a napi ideológiai szemlélet tudománybeli alkalmazása között. (Ha tetszik, ha nem, meg kell ezt tennünk, ha olyan alkotóról írunk, aki élt, dolgozott, te-

hetséges volt már 1989 előtt is...) A különbségtétel legjobb terepül a társadalom jövőjére vonatkozó elképzelések elemzése kínálkozik. A téma hivatalos monográfiája, Pándi Pál az utópiákat, a vagyonegyenlősítő érvrendszereket, a társadalom gyökeres megváltoztatására törekvő elképzeléseket az „új-szociális” eszmék gyűjtőfogalma alá vonta, tekintet nélkül azok békés vagy revolúciós jellegére. Az idevonható irodalmi szövegek körét így azután mértéktelelenül kiterjeszthette: belefért a széchenyi-ánus mintagazdaság novellisztikus rajza Fáy András regénye nyomán éppúgy, mint az a csinált „sajtóhiba”, amely szerint a centralista Pesti Hírlap Szalay László írta programcikkében a vallástörténeti metafora „socialista”, azaz Socino-követő kitétele helyesen „socialista”-nak olvasandó. Petőfi pedig mentegethetővé vált, hogy a világ-méretű szabadságháború nagy látomásverseiben is meglegedett a „jók s a gonoszak” morális szembeállításával, mintha ugyan a méltatni kívánt költő másodosztályú utópista lett volna, megverselője kölcsönzött gondolatoknak. (Nem véletlen, hogy a módszer nagy kudarca éppen Petőfi lett, Pándi ismételt és sikertelen kísérlete a *Felhők* ciklusépítő elveinek ideologikus magyarázatára.)

Lukácsy Sándor 1977-ben tanulmányt szentelt a terminológia kérdésének (*Romantikus költészet – szociális romantika*), egybevetve Vörösmarty és Petőfi célképzeteit az emberiség boldog jövőjéről. Természetesen nem felejtve el azt az alapigazságot, hogy nem tételes ideológiákról vagy filozófiáról van szó verseikben, hanem irodalmi műalkotásokról, amelyek nem elemezhetőek érvényesen más tudatformák szempontjai szerint. A mostani kötet anyagából az is világosan kirajzolódik, hogy a társadalom megújítását célzó eszmerendszereknek volt egy morális recepciószakasza (elsősorban Saint-Simon és

Lamennais hatásában), és a közvetlen, nagyjában-egészében 1848/49-re korlátozott politikai értelmezéseket megelőzte az 1840-es években egy gazdaságpolitikai, liberális és konzervatív oldalon egyaránt megfigyelhető recepció, amelynek során a pauperizmus jelenségeit a hazai politikai pártalapítások programjainak ellentétes érvrendszerébe építették, ideértve akár Marx és Engels fiatalkori műveit is (*Ismerkedés a kapitalizmussal*).

Az eszmetörténeti fejezetekkel a kötetben személyiségportrék tartanak egyensúlyt: variációk a romantikus íróra. Miközben a hivatalos irodalom-szemlélet még a realizmus és a nem-realizmus kettősségével vívódott, esetleg Lukács Györgynek a stíluskorszak elején és végén álló Katona Józsefet és Madách Imrét egyaránt provinciálisnak nevező álláspontját kerülgette, néhan itt is a fogalmak kiterjesztésével kísérletezett (a romantikát egyfajta „tudatminőség”-nek tekintve) – Lukácsy sohasem titkolta azt a véleményét, hogy hozzá igazán közel az írói republika szellemében a romantika magukfaragta személyiségei állanak, társadalmi hovatartozásától függetlenül; s még akkor is, ha műveiket nem szánták a nyilvánosság elé, vagy ha azok nem ütnek meg a világirodalom szigorú szintjét. Így kerül együvé az ő pantheonjában a romantikus ember prototípusának tekinthető, naplóíró Széchenyi István; az elszegényedett székely nemes, Bölöni Farkas Sándor, akiből „képessége és hajlama szerint Erdély Széchenyije lehetett volna; alacsony társadalmi helyzete megakadályozta ebben” (73.); a reformkor irodalmának és politikájának egyetemes erkölcsi zsenije, Kölcsey Ferenc – és azután a sorjázó honorációrok: Vajda Péter, Erdélyi János, Tancsics Mihály, Petőfi Sándor, a márciusi ifjak. Korántsem harmonikus, eszméik diadalát megérvő személyiségek – a reformkor nagy küzdői, sőt küszködői, akik a

„mi dolgunk a világon?” kérdését firtatták, és akik szavaikat tetteikkel hitelesítették az utókor szemében. Ezen a ponton boltozódik egységes egészzé a kötet, és lesz érthetővé, sőt már-már az egyetlen lehetséges választássá a cím, *A hazudni büszke író*. Ez eredetileg Kazinczy Ferenc megállapítása volt a harag és részrehajlás nélküli történetíróról, Tacitusról, de vonatkozatható a tanulmánykötet főszereplőire, sőt tekinthető akár ars poeticának is a XX. század vég felelős tollforgatói számára.

Lukácsynak nincsenek illúziói, ami a szaktudományt és a szaktudománynak a művelt közvéleményre gyakorolt hatását illeti. Kesernyés megjegyzései – például arról, hogy Petőfit olvasni kellene, kommentárok nélkül akár (1973; 291.), vagy hogy a „legnagyobb magyar”-nak teljes naplószóvege ma sincs meg magyarul (1979; 63.) – változatlanul érvényesek. Holott tanulmányainak hivatkozási indexe igen magas; kivált, ha ezt, a „lány” tudományok körében ritkábban használatos értékelési

módszert súlyozva használjuk, azaz azt is megnézzük, kik és milyen vállalkozások keretében hivatkoztak eredményeire. A *Czillei és a Hunyadiak* című Vörösmarty-dráma IV. felvonásában felismert Tacitus-mondatot Oltványi Ambrus hasznosíthatta a kritikai kiadásban, a szerkesztő Vajda Péterről és az 1848-as sajtóról írottakat Kosáry Domokos használta fel a sajtótörténet I. és II/I. kötetében. S hogy a jelenleg is folyó munkálatokat szintén említsük, amelyek számára kézikönyv lehet a szóban forgó kötet: az Erdélyi Tár további kiadása, kritikátörténet, Petőfi kritikai kiadás...

Témáiról a szerző így nyilatkozik, *Néhány megjegyzés* című utószavának zárómondatában: „Kiválasztásukban vonzalmaim vezettek, feladatokat nem vállaltam.” Egyet mégis, a legnehezebbet és a legszebbet: a magyar irodalom aranykorának mindenki számára érthető, de „nem középiskolás fokon” művelt, jobb megismertetését.

Kerényi Ferenc

„A DUNÁNÁL”

Tanulmányok József Attiláról. Szerkesztette Tasi József. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1995. 252 l.

Az irodalomkutatás: közös ihlet – alkalmazhatjuk József Attila esztétikai jellegű nemzet-fogalmát szűkebb szakmánkra –, hiszen egy írói-költői életmű teljes megismeréséhez a művészi teremtőfolyamat rekonstruálásán keresztül vezet az út.

József Attila kimeríthetetlenül gazdag és sokrétegű költészete mind ez ideig ellenállt az irodalomtörténészek kollektív birtokbavételi törekvéseinek, noha könyvtárnyi szakirodalma van már az életmű egészét és részleteit új és még újabb nézőpontból elemző, lényegközelítő kísérleteknek. Túl sok mesterséges akadály, szellemkorlátozó tabu nehezítette az elmúlt negyven év-

ben a közösen eszmélkedő – s egymás részeredményeire építő – József Attila-kutatók munkáját. Ez az oka, hogy több mint fél évszázaddal a költő halála után még mindig nem sikerült szerves egységben látni – s értő módon „újratementeni”, interpretálni – e rendkívüli lírai-gondolkodói életművet.

A „magyarázó elv” – József Attila bejegyzésének bizonygatása minden olyan esetben, amikor a kutatás megtorpant a feloldhatatlannak tűnő ellentmondások láttán – csak elodázta a tisztázás lehetőségét. A József Attila-i líra szigorú logikája azonban mind kényszerítőbb erővel sarkallta az irodalmárokat, hogy e logika működtetőjét ma-